

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn tel 668 1242 faks 668 1240 e-post eki@ki.ee

**Illegaalse alkoholi
tarbimine ja kaubandus Eestis 2012
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Mai 2013

Aruande koostaja: Elmar Orro

Töögrupp: Lia Lepane, M. Reiman, M. Josing, I. Niklus, S. Randrüt, P. Jõekalda, L. Kuusmaa

Eesti Konjunkturiinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunkturiinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Legaalse alkoholi eelistamine	5
2. Elanike eksperthinnangud alkoholi illegaalse kaubanduse kohta	8
2.1. Illegaalse kaubanduse levik.....	8
3. Illegaalse alkoholi isiklik tarbimine	10
3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus	10
3.2. Illegaalse alkoholi hinnad.....	12
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine	14
4. Illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi turul	17
Kokkuvõte	19

SISSEJUHATUS

Legaalsete alkoholituru kõrval eksisteerib Eestis küllalt märkimisväärset ulatust ka alkoholi salakaubandus. Lisaks sellele, et salaalkohol võib iseenesest olla tarbija tervisele ohtlikum kui tavaalkohol, mõjutab see negatiivselt ka riigi majandust, kuna alkoholi salakaubanduse tõttu jääb riigil saamata teatud osa maksutuludest. Illegaalse alkoholikaubanduse ning selle leviku uurimine võimaldab määratleda probleemi ulatust ja leida abinõud, mille abil saaks vähendada salaalkoholi turgu.

Alkoholi hinnast moodustab suure osa aktsiis ja seepärast ei kujune tema müügihind ainult turureeglitele vastavalt. Kuna alkoholi aktsiisi tõstetakse regulaarselt, on alkoholi kallinemine juba administratiivselt ette määratud. Et salaalkoholi vahendajad makse ei tasu, on nende poolt pakutav toodang alati madalama hinnaga ja märgatav hinnaerinevus leegaalse alkoholiga võib panna osa tarbijaid valiku ette, kas soetada odavamalt ebaseaduslikku alkoholi või leegaalset aga kallimat alkoholi. Siiski on positiivse majandusarengu, ühiskondliku arvamuse muutumise ja jõustruktuuride tõhusa töö tulemusel illegaalse alkoholi müük ja tarbimine Eestis võrreldes 1990-ndate aastatega oluliselt vähenenud, mis ei tähenda küll seda, et praeguse illegaalse alkoholituru tasemega võiks leppida.

Eesti Konjunktuuriinstituut on illegaalse alkoholituru uuringuid korraldanud 1998. aastast ja ka järjekordne Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimisel läbiviidud uuring püüab välja selgitada illegaalse alkoholi osakaalu kange alkoholi (viina) kaubanduses ning illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud maksukaotused. Töö aluseks on täiskasvanud elanikkonna küsitluse tulemused, mis viidi läbi 2012. aasta detsembris. Elanikel paluti anda hinnanguid salaalkoholi leviku kohta üldiselt ning iseloomustada selle isiklikku tarbimist. Töös on kasutatud ka Rahandusministeeriumi, Statistikaameti, Eurostati ja alkoholitootjate andmeid. Illegaalse alkoholina mõistetakse käesolevas töös alkoholi, mille ostmisel ja tarbimisel oldi teadlik, et seda on müüdnud seadusevastaselt ning toote pealt on jäetud riigimaksud tasumata. Kui tarbija osales illegaalses kaubanduses mittetahtlikult või enda teadmata, siis see ei kajastu uuringus salakaubandusena (näiteks ostis poest normaalhinnaga toote, mis oli tegelikult toodetud ja müüdnud makse tasumata).

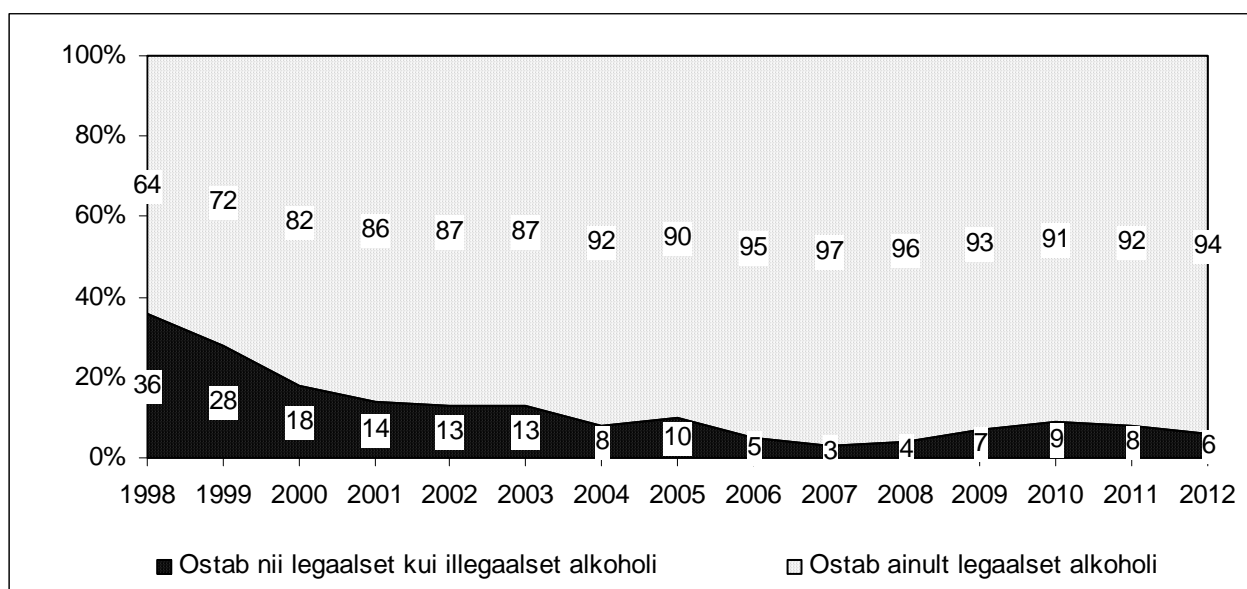
Antud töös on vaatluse all illegaalse alkoholituru olukord 2012. aastal, kuid võrdlusena tuuakse välja ka tarbijate käitumise muutused alates 2002. aastast. Kirjalikule küsitlusele vastas kokku 1041 EKI tarbijapaneeli koosseisu kuuluvat Eesti elanikku vanuses 18-74 aastat. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused vanuse, soo, rahvuse ja regiooni järgi kaalutud. Küsitlustulemuste üldjaotused on toodud lisa 1 ning sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes valikuliselt lisa 2. Küsitletud kogumi iseloomustus on esitatud lisa 3.

1. LEGAALSE ALKOHOLI EELISTAMINE

Alkoholi ostmisel ja tarbimisel lähtuvad tarbijad oma maitse-eelistustest, varasemast kogemusest, alkoholi kättesaadavusest, hinnast jm teguritest. Kuna legaalse alkoholi kõrval on turul ka salaalkoholi, tuleb tarbijal teha valik, kumba ta eelistada. Käesolevas peatükis antakse ülevaade alkoholi tarbijate seisukohtadest alkoholi päritolu suhtes ning tuuakse välja põhjused, miks eelistatakse legaalseid alkohoolseid jooke. Illegaalse alkoholi ostmise põhjuseid käsitletakse põhjalikumalt alapeatükis 3.3.

Valdav osa elanikest eelistab legaalset alkoholi ja alates 2004. aastast ei ole legaalse alkohoolsete jookide ostjate osakaal langenud alla 90%. Legaalse alkoholi eelistajate osakaal kasvas kiiresti juba 1990-ndate aastate lõpul ning see jätkas suurenemist kuni 2007. aastani (vt. joonis 1.1). Peale seda illegaalse alkoholi eelistajate osakaal mõnevõrra kasvas, kuid 2011. aastast hakkas see uuesti langema. 2012. aastal ostis alkoholi ainult legaalselt 94% alkoholi tarbijatest, mis on võrreldes 2011. aastaga 2%-punkti enam.

Joonis 1.1. Legaalse ja illegaalse alkoholi vahel valiku tegemine (% alkoholi tarbijatest)

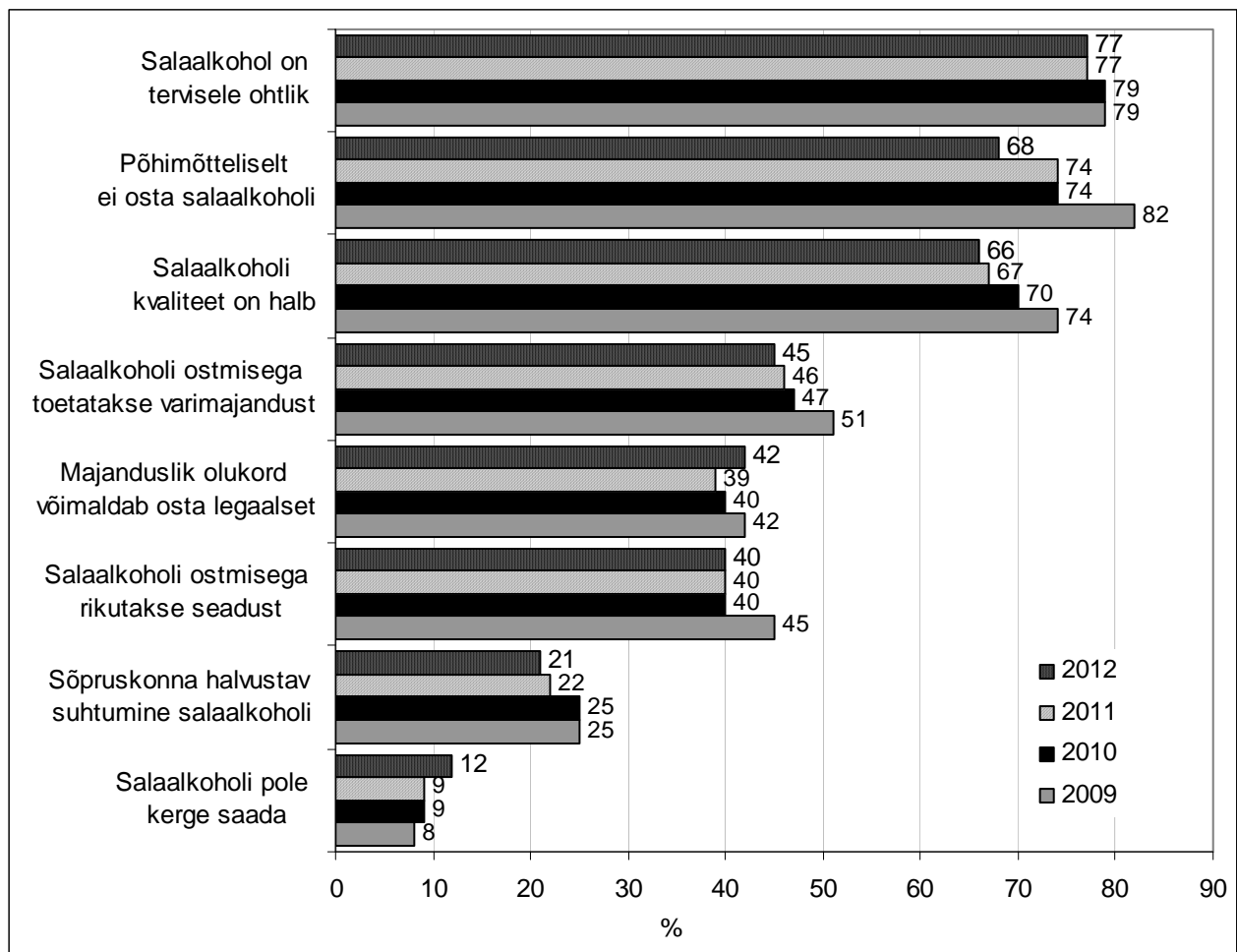

Illegaalse alkoholi tarbimisele avaldavad mõju nii riigi ja elanike majanduslik olukord, tarbijate meelsus kui ka salaturu vastu võitlemise aktiivsus. Majanduse hea käekäigu korral suurenevad tavaliselt ka elanike majanduslikud võimalused, mille tõttu ei ole enam nii määravaks kahtlase päritoluga alkohoolse joogi odavam hind. Salaalkoholi turg kaldub suurenema omakorda siis, kui majanduses on keerulised ajad, suureneb tööpuudus ja vähenevad sissetulekud. Joonisel 1.1. välja toodud tarbimise trendid langevadki kokku majanduse tsüklitega, näidates kuidas majanduskasvu aastatel 2006-2007 salatarbimise osakaal vähenes ja 2008. aastast majanduskasvu langedes uuesti tõusma hakkas.

Kuigi legaalset alkoholi eelistati salaalkoholile kõigis sotsiaal-demograafilistes gruppides, ilmnevad teatud erinevused sõltuvalt tarbijate sissetulekust, elukohast, rahvusest, vanusest, haridusest ja soost. Nii oli madalama sissetulekuga, madalama haridusega, meeste, mitte-eestlaste ning Kirde-Eesti, ja Kesk-Eesti elanike hulgas illegaalse alkoholi tarbijate osakaal keskmisest märgatavalt suurem (vt lisa 2.1).

Järgnevalt paluti elanikel reastada põhjused, miks nad eelistavad legaalset alkoholi. Kõige enam põhjendati legaalse alkoholi tarbimist sellega, et legaalne alkohol ei ole tervisele nii ohtlik kui salaalkohol. Legaalse alkoholi tarbijatest arvas 77%, et salaalkohol on tervisele ohtlik (vt joonis 1.2). Põhjustest järgmisena toodi välja oma põhimõtteline otsus, mitte osta illegaalset alkoholi (68% legaalse alkoholi eelistajatest). Kolmanda enamlevinud põhjusena nimetati salaalkoholi halba kvaliteeti (66% legaalse alkoholi eelistajatest).

Joonis 1.2. Legaalse alkoholi eelistamise põhjused (% legaalse alkoholi tarbijatest)

Nimetatud kolm põhjust on legaalse alkoholi eelistamise pingereas olnud enamlevinud ka eelnevatel aastatel. Siiski on põhimõtteliselt illegaalset alkoholi mitteostnute ning salaalkoholi kvaliteeti halvaks pidavate tarbijate osakaalud aastatega vähenenud. Nii on põhimõtteliselt

salaalkoholi ostmisest keeldujate osakaal 2009. aastaga võrreldes langenud 14%-punkti, halva kvaliteedi tõttu salaalkoholi mitteostnute osakaal aga 8%-punkti. Järgnevaid legaalse alkoholi ostmist põhjendavaid asjaolusid peeti juba vähem oluliseks. Nii eelistas legaalselt alkoholi illegaalsele 45% legaalse alkoholi ostjatest põhjusel, et salaalkoholi ostmisega toetatakse varimajandust. 42%-l legaalse alkoholi eelistajatest võimaldas legaalsest alkoholi tarbida piisavalt hea majanduslik olukord (see oli ka üks vähestest põhjustest, mille toetajate osakaal aasta jooksul suurenes). 40% legaalse alkoholi eelistajatest väldib salaalkoholi ostmist põhjusel, et sellega rikutakse seadust ning 21% ei tee seda sõpruskonna halvustava suhtumise tõttu. Kõige vähem põhjendati alkoholi legaalselt tarbimist salaalkoholi raske kättesaadavusega (12% legaalse alkoholi eelistajatest), kuid samas on selle põhjuse osakaal suurenenud, eriti 2012. aastal. Neid legaalse alkoholi eelistajaid, kelle meelest pole salaalkoholi hankimine lihtne, oli kõige enam Kirde-Eestis, väikelinnades, samuti mitte-estlaste ning üle 64-aastaste elanike hulgas. Kõige vähem oli kättesaadavus oluline Lääne-Eestis ja Kesk-Eestis.

2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD ALKOHOLI ILLEGAALSE KAUBANDUSE KOHTA

Illegaalse alkoholikaubanduse leviku väljaselgitamisel kasutab EKI elanike eksperthinnanguid ja nende isiklike tähelepanekuid salaturu leviku kohta. Elanikelt saadud informatsioon võimaldab hinnata illegaalse alkoholi tarbimise trende ja levikut, tuvastada enamlevinud müügikanaleid ning analüüsida salaturu osakaalu kangete alkoholsete jookide tarbimises.

2.1. Illegaalse kaubanduse levik

Elanikelt uuriti, kas nende tutvusringkonnas on inimesi, kes ostavad salaalkoholi. Vastustest selgus, et ühtegi salaalkoholi ostjat ei tundnud 61% küsimusele vastanutest (vt tabel 2.1). Illegaalse alkoholi ostjaid teadis 21% vastanutest, neist 15% tundis mõnda ja 6% teadis mitmeid. Illegaalseid alkoholiostjaid tundvate inimeste osakaal on kahel viimasel aastal langenud, mis viitab sellele, et illegaalse alkoholi turg on kas kahanenud või muutunud veelgi varjatumaks.

Tabel 2.1. Illegaalse alkoholi ostjate teadmine (% vastanutest)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Teab paljusid	4	4	3	6	5	5	6
Teab mõnesid	23	19	17	17	20	18	15
Ei tea kedagi	62	64	67	65	59	61	61
Ei oska öelda	11	13	13	12	16	16	18
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Kõige enam oli salaalkoholi ostvaid inimesi Kirde-Eesti (51%), mitte-eestlaste (29%), keskhariidusega (27%) ja väikese sissetulekuga (kuni 200 € kuus) elanike (27%) tutvusringkonnas. (vt. lisa 2.2). Võrreldes eelmise aastaga suurenes 2012. aastal Kirde-Eestis oluliselt nende inimeste osakaal, kes tundsid mitmeid salaalkoholi ostjaid. (2012. aastal tundis 27%, 2011. aastal 11%). Salaalkoholi ostjaid teadsid varasemast enam ka mitte-eestlased (2012. a. 12%, 2011. a. 8%) ja madalaimat sissetulekut (kuni 200 € kuus) saavad inimesed (2012. a. 12%, 2011. a. 8%).

Edasi uuriti elanikelt, kas nad teavad isiklikult mõnda pidevalt tegutsevat salaalkoholi müügikohta või müüjat. Vastustest selgus, et salaalkoholi müügikohti või müüjaid teadis 12% vastanutest (vt tabel 2.2). Sarnaselt salaalkoholi ostjaid tundvate inimeste osakaalu vähenemisega, langes ka isiklikult salaalkoholi müügikohti või müüjaid teadvate inimeste osakaal (2011. aastal teadis neid 13%). Illegaalseid müügikohti või müüjaid teadsid enam Kirde-

Eesti elanikud (32%) ning algharidusega ja kuni 200 € kuus teenivad inimesed (19%), samuti mitte-eestlased (16%) (vt lisa 2.3.)

Tabel 2.2. Illegaalse alkoholi müügikoha/müüja teadmine (% vastanutest)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Teab	20	17	15	14	14	13	12
Ei tea	80	83	85	86	86	87	88
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Vastajate hinnangul oli salakaubanduses kõige enam levinud viin (nii arvas 72% vastanutest), 17% arvates on selleks piiritus ja 11% vastajatest pidas kõige levinumaks puskarit. Salaalkoholi tarbijate endi ostueelistuste põhjal on salapiirituse ostjate osakaal turul siiski oluliselt kõrgem (sellest lähemalt ptk 3.3 - illegaalse alkoholi ostjate eelistused).

Elanike hinnangul ei ole illegaalse alkoholi osakaal üldisest tarbimisest viimastel aastatel oluliselt muutunud, 2012. aastal moodustas see kangete alkoholsete jookide tarbimisest 28% ehk sama palju, kui aasta varemgi. Kui kümnendi algul haaras elanike hinnangul alkoholi salaturg üle kolmandiku kange alkoholi tarbimisest, siis edasi langes salatarbimise määr kuni 2007. aastani ja on sealt alates jäänud stabiilseks (vt tabel 2.3). Salaalkoholi osakaalu üldisest tarbimisest hindasid keskmisest kõrgemaks Kirde-Eesti elanikud (illegaalse tarbimise osakaal kangete alkoholsete jookide tarbimises 36%), algharidusega inimesed (33%) ning madalama (kuni 200 € kuus) sissetulekuga elanikud (32%).

Tabel 2.3. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal üldises kangete alkoholsete jookide tarbimises Eestis elanike eksperthinnangute alusel (vastanutest)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
36%	32%	34%	32%	32%	28%	27%	28%	29%	28%	28%

3. ILLEGAALSE ALKOHOLI ISIKLIK TARBIMINE

Lisaks ekspertarvamustele ja hinnangutele illegaalse alkoholi leviku kohta, uuriti küsitluse kaudu elanike isiklike kokkupuuteid salaalkoholiga, selle kättesaadavust, ostukohti, hindu ning tarbimisharjumusi. Salaalkoholi tarbijate endi hinnangud annavad informatsiooni turul toimunud muutustest, tarbijate eelistustest ja ostukäitumiste põhjustest.

3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus

Alkoholi tarbimist piiravad peamiselt kaks tegurit - kättesaadavus ja hind. Alkoholi kättesaadavuse piiramiseks on Eestis alkoholimüügile kehtestatud ajalised piirangud ning alkohol on maksustatud aktsiisiga. Aktsiisimaks on oluline tegur alkoholi müügihinna reguleerimisel, moodustades näiteks madalama klassi viina hinnast üle 60%. Samas kasvab legaalse alkoholi kättesaadavuse halvenedes osade tarbijate huvi salaalkoholi vastu, sest nagu ka käesoleva uuringu tulemustest selgus, mõjutab tarbijaid kõige enam salaalkoholi tarbima madalam hind võrreldes legaalse alkoholiga. Eriti määravaks saab hinnaküsimus suure tööpuuduse ja majanduslanguse ajal, kui tarbijate sissetulekud ja reaalne ostuvõime on väiksemad. Sellepärast on oluline, et maksumuudatused oleksid hästi läbikaalutud ja illegaalne turg võetud kontrolli alla. Turunduskanalite järjepidev piiramine muudab illegaalse alkoholi raskemini kättesaadavaks. Mida vabamalt salaalkoholi saada oleks, seda rohkem teda tõenäoliselt ostetakse. Illegaalse alkoholi ostjatelt küsitigi, kuidas on nende jaoks 2012. aastal salaalkoholi kättesaadavus muutunud (vt tabel 3.1).

Tabel 3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavuse muutumine (% illegaalse alkoholi ostjatest)

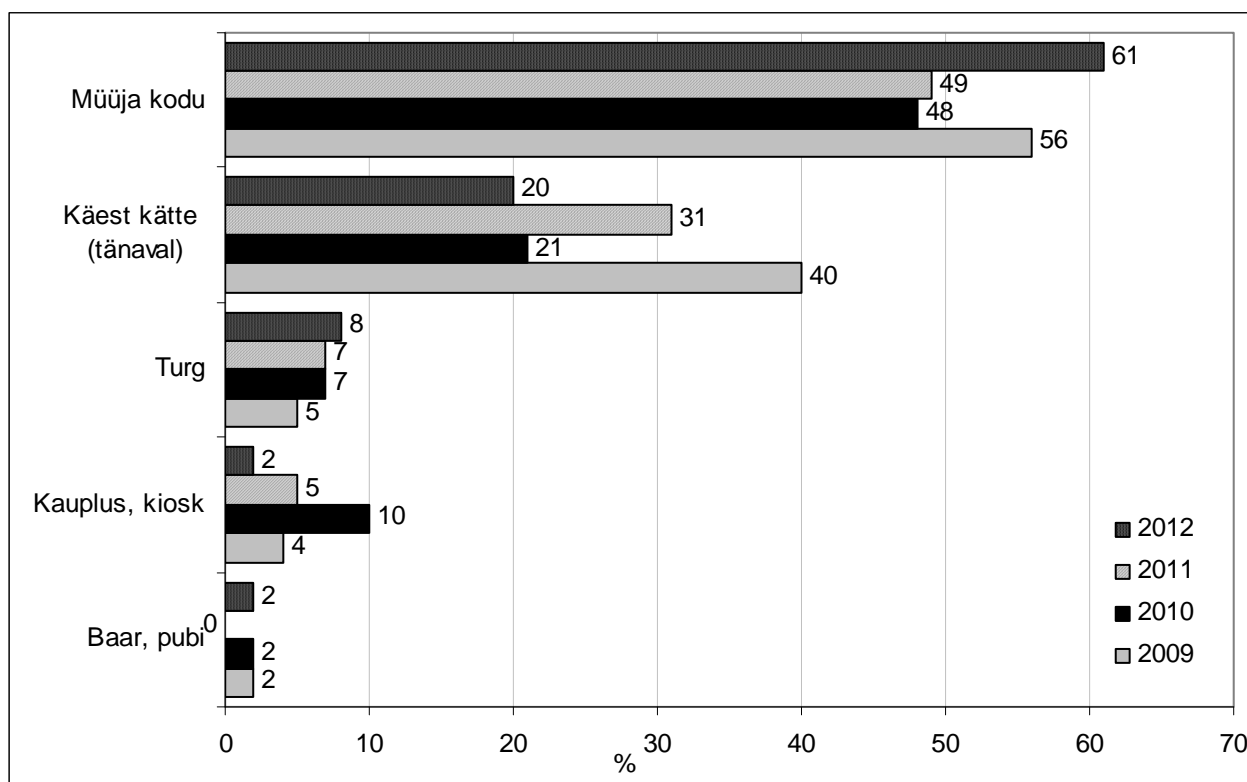
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Muutus kergemaks	10	10	12	14	4	4	6	10	5	11	0
Jäi samaks	52	68	61	58	73	69	65	80	67	62	66
Muutus raskemaks	19	14	5	12	13	20	15	6	8	14	23
Ei oska öelda	19	8	22	16	10	7	14	4	20	13	11
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Vastustest selgus, et 66% illegaalse alkoholi ostjatest ei ole aasta jooksul tajunud muutusi salaalkoholi kättesaadavuses, kuid raskemaks oli see muutunud 23% ostjate meelest. Samas ei olnud 2012. aastal ühtegi vastajat, kelle arvates oleks salaalkoholi soetamine muutunud kergemaks. See näitab olulist muutust kättesaadavuse tajumises, sest EKI varasemates uuringute

tulemustes (alates 1998. aastast) ei ole kordagi puudunud vastajad, kelle jaoks on illegaalse alkoholi hankimine muutunud kergemaks. Varasemast oluliselt kõrgem on ka nende illegaalse alkoholi ostjate osakaal, kelle arvates on salaalkoholi ostmine muutunud raskemaks (23%). 2012. aastast veelgi kõrgem oli selliste vastajate osakaal vaid 2001. aastal (32%), kui toimus Pärnu metanoolitragöödia ja karmistati võitlust salaalkoholi leviku vastu. Vaadates erinevate sotsiaal-demograafiliste gruppide poolt antud vastuseid selgub, et illegaalse alkoholi kättesaadavus on muutunud raskemaks Lääne- ja Lõuna-Eesti elanike jaoks (vastavalt 47% ja 48% illegaalse alkoholi tarbijatest), samuti maapiirkonna elanikele (40% illegaalse alkoholi tarbijatest) ning üle 64-aastastele inimestele (43% illegaalse alkoholi tarbijatest, vt. lisa 2.4).

Järgnevalt uuriti illegaalse alkoholi ostjatelt salaalkoholi ostukohtade kohta. Peamiseks ostukohaks on jäänud salaalkoholi müüjate kodud, kust ostis salaalkoholi 61% illegaalse alkoholi ostjatest. Oluliselt vähem osteti salaalkoholi tänaval (käest kätte, 20% illegaalse alkoholi ostjatest), turgudel (8%), kauplustest, kioskitest ning baaridest, pubidest (2%, vt. joonis 3.1).

Joonis 3.1. Illegaalse alkoholi ostukohad (% illegaalse alkoholi ostjatest)

Võrreldes eelnevate aastatega on kauplemine salaalkoholi müüjate kodudest laienenud – sealt tegi 2012. aastal tegi ostusid juba pea-aegu 2/3 kõigist illegaalse alkoholi ostjatest. Samal ajal on tänavamüügi osakaal kahanenud viiendikuni (2009. aastal oli see veel 40%). Tunduvalt on kahanenud ka illegaalse alkoholi ostmine kauplustest ja kioskitest, kuid samas on kasvanud müük turgudel. Müüja kodudest ostsid salaalkoholi kõige enam Kirde-Eesti elanikud ja mitte-eestlased, tänavastatud olid enam levinud Tallinnas ja eestlaste hulgas (vt lisa 2.5). Tabelis 3.2 on

ära toodud muutused salaalkoholi ostukoha eelistustes pikema ajaperioodi vältel (aastatel 2002-2012). Sealt näeme, et kõige enam levinud illegaalse alkoholi müügikohaks on läbi aastate jäänud müüjate endi kodud, kõige vähem on seda ostetud kaubandusest- ja toitlustusasutustest.

Tabel 3.2. Illegaalse alkoholi ostukohad
(% illegaalse alkoholi ostjatest, vastaja võis märkida mitu vastusevarianti)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Müüja kodu	52	55	64	58	49	32	50	56	48	49	61
Käest kätte (tänaval)	20	18	10	22	23	44	33	40	21	31	20
Turg	11	13	5	4	4	13	5	5	7	7	8
Kauplus, kiosk, baar, pubi	13	4	7	15	2	7	18	4	10	5	2
Baar, pubi	2	4	2	7	4	11	5	2	2	0	2
Mujal	11	6	14	5	8	5	15	10	13	12	14

3.2. Illegaalse alkoholi hinnad

Tarbijat huvitab kauba ostmisel alati hind. Soodsama hinnaga kauba hankimisel võib ostja sattuda valiku ette, kas osta odavamalt kuid illegaalset toodet või siis legaalset kaupa kõrgema hinna eest. EKI tehtud uuringu põhjal selgus, et 2012. aastal eelistas 18% tarbijatest osta tooteid või teenuseid eelkõige soodsamalt, vaatamata sellele, et tegemist võis olla illegaalse kaubaga¹. Sarnane seaduspära kehtib ka illegaalse alkoholi osas – seda hangitakse peamiselt leegaalse alkoholiga võrreldes odavama hinna tõttu. Hinnaeelise mõju väljaselgitamiseks, analüüsitakse järgnevalt hinnaerinevusi leegaalse ja illegaalse alkoholi vahel.

Leegaalsete alkohoolsete jookide hindu mõjutavad väga suurel määral aktsiisimaks ja käibemaks. Salaalkoholi müüjad või maaletoojad neid makse ei maksa ja saavad seetõttu oma toodangut müüa alati leegaalsest alkoholist madalama hinnaga. Alkoholi aktsiisimäärasid on riik tõstnud igal aastal ja tõstab ka järgnevatel aastatel (väikese erandina jäi 2011. aastal aktsiis tõstmata) ja kokku on näiteks kange alkoholi aktsiis viimase kümne aastaga kasvanud 61%². Maksutõusud on kergitanud leegaalse alkoholi hindu, olgugi mitte samal määral kui on kasvanud aktsiisid. Leegaalsete alkohoolsete jookide hinnakasv on mõjutanud ka illegaalse alkoholi hindu, muutes need kallimaks.

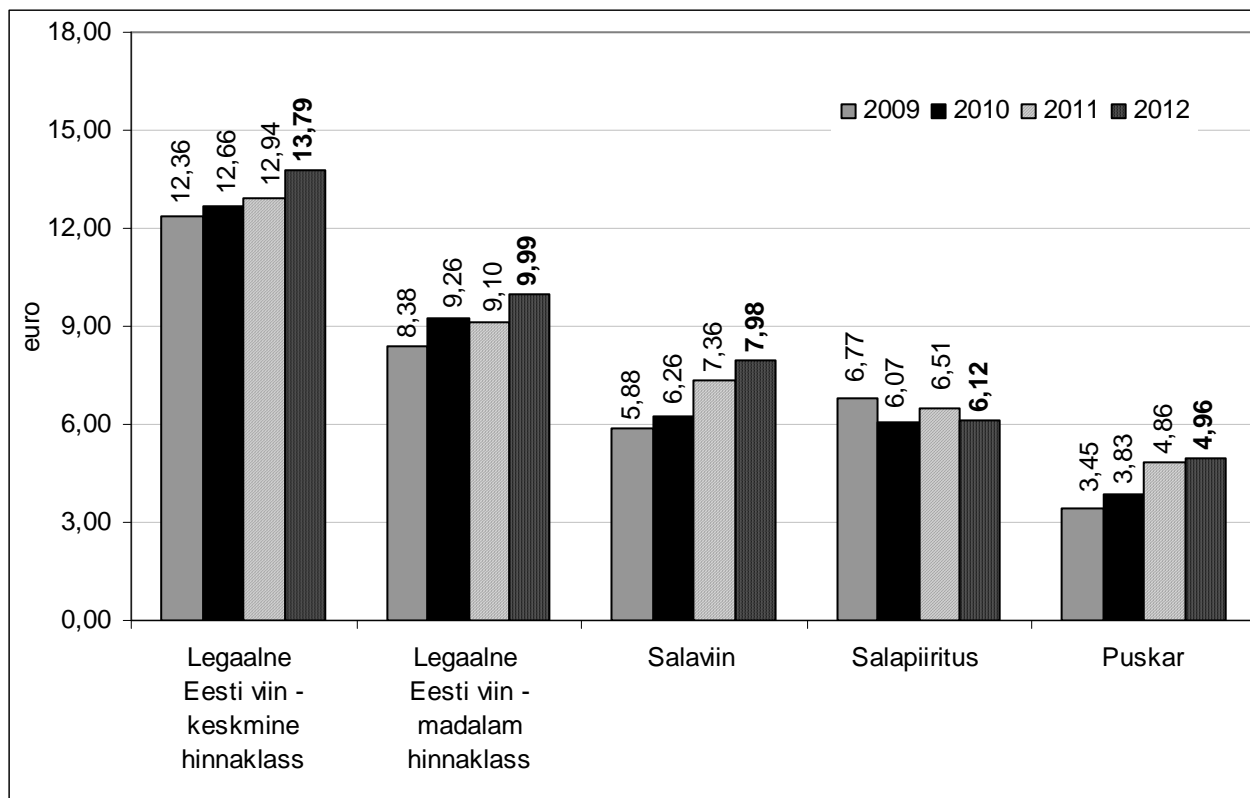
Järgnevalt esitatud leegaalse alkoholi hinnad tuginevad EKI alkoholi hinnavaatlustele. Illegaalse alkoholi hinnad on saadud käesoleva uuringu raames salaalkoholi ostjatelt endilt. Leegaalse

¹ Varimajandus Eestis 2012 (elanike hinnangute alusel). EKI 2013

² Vastavalt alkoholi-, tubaka- kütuse- ja elektriaktsiisi seaduse muudatusele tõstetakse alkoholiaktsiisi ajavahemikus 2013-2016 viis protsenti aastas

alkoholi hinnad on käesolevas uuringus toodud aasta keskmise hinnana, illegaalse alkoholi hinnad kajastavad detsembris tarbijatelt küsitletud seisu (vt joonis 3.2).

Joonis 3.2. Alkohoolsete jookide keskmised hinnad (eurot liitri eest)

Legaalsete alkohoolsete jookide (viina) hinnad on kasvanud igal aastal. Vaid 2011. aastal langes madalama hinnaklassiga viina hind (sel aastal alkoholiaktsiisi ei tõstetud). Salaalkoholist kallines 2012. aastal kõige enam salaviina hind (+8,4%), jäädes hinnakasvu tempolt samasse suurusjärku legaalsete viinadega (madalama hinnaklassiga viina hind kasvas 9,8% ja keskmise hinnaklassiga viina hind 6,6%). Samas suurenesid puskari keskmised hinnad aasta jooksul ainult 2,1% ning salapiirituse hind langes 6%. Salaviina hind moodustas odavamast legaalse viina hinnast 80% ja eelmise aastaga võrreldes on see jäänud pea-aegu muutumatuks (salaviina hind moodustas 2011. a. 81% legaalse viina hinnast). Lisaks alkoholihindade üldisele kasvamisele Eestis, mõjutas illegaalsele viina hinda ka Venemaa viina kallinemine. Venemaal tõsteti aktiivselt alkoholi aktsiise, samuti suurenesid viinale kehtestatud minimaalsed müügihinnad³. Selle tulemusena liikusid sealsed viina jaehinnad kiiresti lähemale Eesti viina hindadele ning odavamad Vene legaalsed viinamargid ei olegi palju odavamad kui Eesti madalama hinnaklassiga viinad⁴. Kuna ajalooliselt juba on Venemaal must turg väga levinud, siis aktsiiside tõus kasvatab sealset

³ 2012. aastal tõsteti Venemaal kange alkoholi aktsiise kaks korda, kokku 30%. Viinapudeli miinimumhind kasvas samal ajal 28%. Allikas: Lenta.ru

⁴ 2012. aastal maksis näiteks Venemaal liiter odavat legaalselt viina Nemiroff Osobaja 350 rubla (~8,8 €), mis on vaid 12% madalam kui Eesti keskmine legaalse viina müügihind. Allikas: Плата за вредность. Насколько табак и алкоголь подорожают из-за роста акцизов. Lenta.ru, 9.08.2012, EKI arvutused

illegaalset alkoholiturgu veelgi. Eestis realiseeritava salaviina keskmise hinna põhjal võibki oletada, et suurem osa siia veetavast toodangust on pärit ka Venemaa mõistes illegaalsest allikast. Venemaa ekspertide hinnangul moodustab illegaalne viin sealsest viinaturust koguni üle poole (50-60%).⁵

3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine

Salaalkoholi ostetakse peamiselt madalama hinna tõttu. Elanike küsitlusest selgus, et 2012. aastal pidas väiksemat hinda väga oluliseks 88% salaalkoholi ostjatest. Mõnevõrra oluliseks pidas seda 5% ning ebaoluliseks vaid 7% illegaalse alkoholi ostjatest. Võrreldes 2011. aastaga kasvas märgatavalt nende vastajate osakaal, kes pidasid salaalkoholi madalamat hinda väga oluliseks (2011. a. oli selliseid vastajaid 56%). Illegaalse alkoholi tarbimise põhjustest paigutati järgmisele kohale arvamus, et salaalkohol müüja on usaldusväärne (2012. aastal pidas 87% illegaalse alkoholi tarbijatest seda kas väga oluliseks või mõnevõrra oluliseks; 2011. aastal 64%). Aastaga vähenes nende illegaalsete tarbijate osakaal, kelle arvates on legaalse alkoholi ja salaalkoholi kvaliteet samaväärne (2012. aastal väga oluline ja mõnevõrra oluline 73% ostjate jaoks; 2011. aastal 81%). Üldse ostis 6% alkoholi tarbinud inimestest 2012. aastal enda hinnangul illegaalset alkoholi (2011. aastal 8%, vt tabel 3.3 ja joonis 3.3). Salaalkoholi olid teistest enam ostnud Kirde-Eesti ja Kesk-Eesti elanikud (vastavalt 12% ja 11%), mitte-eestlased (10%), mehed (9%) ning madalama (kuni 200 € kuus) sissetulekuga elanikud (8%).

Tabel 3.3. Illegaalse alkoholi ostmise (% alkoholi tarbijatest)

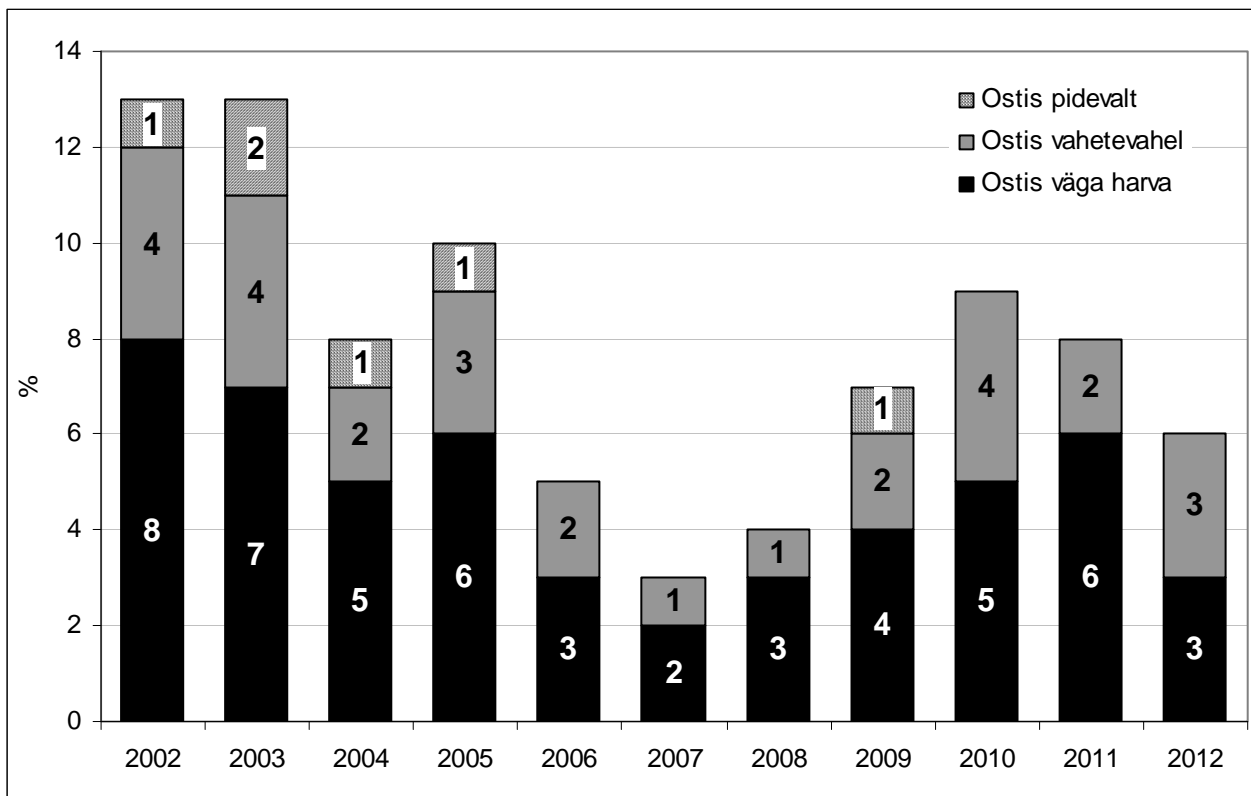
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ostis pidevalt	1	2	1	1	0	0	0	1	0	0	0
Ostis vahetevahel	4	4	2	3	2	1	1	2	4	2	3
Ostis väga harva	8	7	5	6	3	2	3	4	5	6	3
Ei ostnud	87	87	92	90	95	97	96	93	91	92	94
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Küsitlustulemuste põhjal ostsid alkoholitarbijad kõige vähem illegaalset alkoholi 2007. aastal (3% alkoholi tarbijatest). Järgnevatel aastatel hakkas salaalkoholi tarbijate osakaal tõusma ja saavutas tipu 2010. aastal, kui salaalkoholi ostjate osakaal tõusis 9%-ni. 2011. aastast hakkas illegaalse alkoholi ostjate osakaal taas langema, eelkõige nende tarbijate arvelt, kes ostsid salaalkoholi vahetevahel (väga harva ostnute osakaal veel suurenes). 2012. aastal langes illegaalse alkoholi ostjate osakaal veelgi, kuid nüüd eelkõige väga harva ostnute arvelt,

⁵ Плата за вредность. Насколько табак и алкоголь подорожают из-за роста акцизов. Lenta.ru 9.08.2012

illegaalset alkoholi vahetevahel ostnud alkoholitarbijate osakaal võrreldes eelmise aastaga pisut suurenes. Neid vastajaid, kes oleksid illegaalset alkoholi ostsid pidevalt, viimaste aastate küsitlustel pole olnud.

Joonis 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

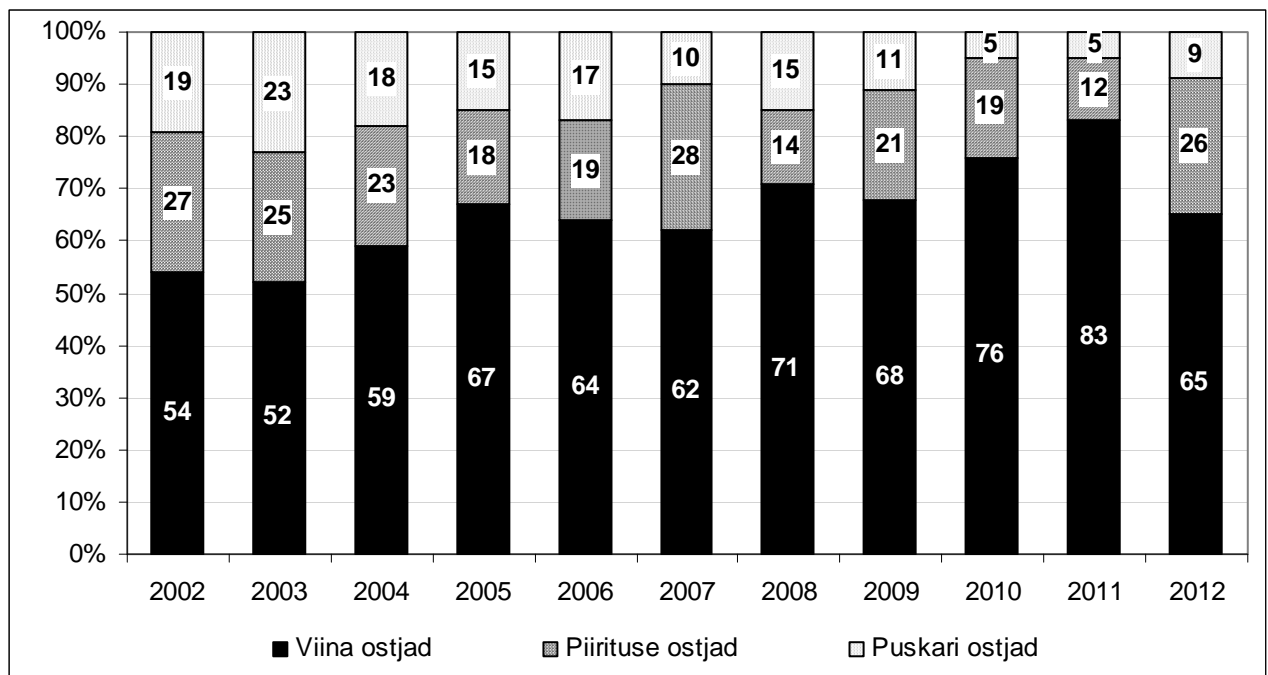
Varasemad uuringud on näidanud, et pea kõik illegaalse alkoholi tarbijad ostavad rohkem või vähem ka legaalselt alkoholi. Ostetava illegaalse ja legaalse alkoholi vahekorra leidmiseks esitati alkoholitarbijatele järgnevalt küsimus selle kohta, millise osa moodustab salaalkohol nende kogu kange alkoholi tarbimisest. Vastustest selgus, et illegaalne alkohol moodustas 2012. aastal salaalkoholi ostjate hinnangute põhjal keskmiselt 30% kange alkoholi kogutarbimisest. Võrreldes eelneva aastaga on salaalkoholi osakaal kangete alkoholsete jookide tarbimises oluliselt kasvanud ja jõudnud viimase kümne aasta kõrgeimale tasemele (vt tabel 3.4). 2004. aastal oli illegaalse alkoholi tarbijate osakaal 29% ja edasi see vähenes kuni 2007. aastani, moodustades siis 17% kogu kange alkoholi tarbimisest. 2008. aastast alates on salaalkoholi osakaal kange alkoholi tarbimisest taas suurenenud (2011. aastal oli teatud langus). Lähem ülevaade illegaalse alkoholi turuosast ja selle muutustest on antud 4. peatükis.

Tabel 3.4. Isiklik illegaalse alkoholi tarbimise osakaal kangete alkoholsete jookide kogutarbimises (illegaalse alkoholi tarbijate hinnangute keskmine)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
21%	25%	29%	26%	22%	17%	23%	26%	28%	25%	30%

Illegaalsest alkoholist moodustab suurima osa viin, vähem ostetakse piiritust ja puskarit. Enda hinnangul ostis salaviina 2012. aastal 65%, salapiiritust 26% ja puskarit 9% illegaalse alkoholi ostjatest (vt joonis 3.4). Kui pikka aega salaviina hankijate osakaal illegaalse alkoholi ostjate hulgas suurenes ja salapiirituse ning puskari tarbijate osakaal vähenes, siis 2012. aastal toimus salaviina tarbimise osas märgatav langus, samas kui salapiirituse ning ka puskari eelistajate osakaal kasvas ligikaudu kaks korda. Varasematel aastatel on salapiirituse ostjaid veelgi enam olnud 2007. aastal ja 2002. aastal.

Joonis 3.4. Illegaalse alkoholi ostjaskonna struktuur (% illegaalse alkoholi ostjatest)

4. ILLEGAALSE ALKOHOLI OSAKAAL KANGE ALKOHOLI TURUL

Illegaalse alkoholi turuosa ja mahtude leidmiseks on arvestatud Eesti elanike eksperthinnanguid salaalkoholi üldise tarbimise kohta ning elanike kokkupuuteid ja kogemusi salaalkoholiga. Järgnevalt on ära toodud elanike poolt antud hinnangute ja tulemuste kokkuvõtted.

Salaalkoholi näol on tegemist varjatud majanduse ühe valdkonnaga, mida on suhteliselt raske mõõta ja objektiivselt hinnata. Üheks võimaluseks salaalkoholi kohta rohkem teada saada on küsida elanikelt eksperthinnanguid. Samas ei ole nii kogutud informatsioon mitte alati objektiivne, sest seda mõjutavad inimeste endi arusaamad ja suhtumine, teistelt saadud informatsioon või ka meediakajastused. Selliselt saadud hinnangud võivad osutada küllalt subjektiivseteks – et illegaalse alkoholi tarbimine on ühiskonnas taunitav, võib vastajal tekkida soov kas varjata või vähendada oma seotust valdkonnaga, samas kui kogu elanikkonna suhtes väljendatakse oma arvamust kriitilisemalt. Sellegipoolest langesid 2012. aastal elanike hinnangud endi salaalkoholi tarbimise osakaalu kohta enam-vähem kokku Eesti kohta antud üldiste hinnangutega. Nii oli elanike eksperthinnangute põhjal 2012. aastal illegaalse alkoholi tarbimise osakaal Eestis tervikuna 28% kange alkoholi tarbimisest, isiklik salaalkoholi tarbimine moodustas aga enda hinnangu põhjal keskmiselt 30% kange alkoholi tarbimisest. Kui Eesti kohta käiv üldine arvamus salaalkoholi osakaalu kohta aasta jooksul ei muutunud, siis isiklikus kange alkoholi tarbimise hinnangus on illegaalse alkoholi osakaal suurenenud (2011. aastal oli see 25%).

Illegaalse alkoholi turuosa võrreldakse käesolevas töös kogu viinaturuga (legaalne ja illegaalne), kuna salaalkohol asendab peamiselt kanget alkoholi ning tarbitakse legaalse viina asemel. **EKI hinnangul moodustas 2012. aastal illegaalne alkohol Eesti elanike poolt tarbitud viina (legaalse ja illegaalse) kogumahust 20-24%.** Varasemate aastate hinnangud ning illegaalset alkoholiturgu iseloomustavad näitajad on toodud tabelis 4.1.

Tabel 4.1. Alkoholi illegaalse kaubanduse maht ja arvestuslik maksutulukaotus

Näitaja	Ühik	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Illegaalse kaubanduse osakaal siseturul	%	25-30	25-30	20-25	20-25	15-20	8-12	10-15	15-19	23-27	22-27	20-24
Illegaalse kaubanduse maht	mln l	3,0	3,5	2,6	2,4	2,1	1,5	1,7	2,0	2,3	2,1	1,6-2,0
	mln €	12,08	13,42	12,02	10,16	8,95	6,52	11,12	11,87	14,00	15,70	12,6-15,8
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln €	9,71	11,38	9,65	8,44	6,90	4,41	6,39	9,08	11,31	10,50	9,4
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln €	3,64	4,15	3,90	3,20	2,56	1,73	2,75	3,90	4,80	4,80	4,4

Illegaalse alkoholi turumahu väljaselgitamiseks on aluseks võetud legaalse viina siseturu müük, millest on maha lahutatud turistide poolt kaasa ostetud ja kohapeal tarbitud viinakogused, samuti on arvesse võetud ettetoedetud laovarud⁶. Illegaalse alkoholi turumaht on langenud teist aastat, selle taga on peamiselt tarbijate (elanike) arvu langus ning alkoholitarbijate ja salaalkoholi ostjate arvu suhteline vähenemine. Koos turumahu langusega on vähenenud ka salaalkoholi rahaline käive ning illegaalse alkoholi osakaal kogu viinaturust. EKI andmetel müüdi 2012. aastal Eestis legaalselt 13,0 miljonit liitrit viina, millest turistid ostsid 5,7 miljonit liitrit. Lähtudes hinnangust, et salaalkohol moodustas 20-24% elanike tarbitud viina ja salaalkoholi summeeritud kogusest⁷, müüdi 2012. aastal illegaalset alkoholi kokku 1,6-2,0 miljonit liitrit ning selle käive moodustas 12,6-15,8 miljonit eurot.

Illegaalse alkoholituru tõttu kaotab riik igal aastal maksutuluseid saamata jäänud alkoholiaktsiisi ja käibemaksu näol. Kui illegaalselt müüdud alkoholikoguste pealt oleks makstud ausalt ära maksud, siis oleks võinud riigieelarvesse täiendavalt laekuda ligi 13,8 miljonit eurot⁸. 2012. aastal laekus riigieelarvesse alkoholiaktsiisi kokku 195,3 miljonit eurot, millest salakaubanduse tõttu laekumata jäänud aktsiis moodustas ligikaudu 7%.

⁶ Siseturu müügi väljaarvestamiseks on kasutatud Statistikaameti, Eurostati ja suuremate alkoholitootjate andmeid.

⁷ Arvesse on võetud elanike poolt teadlikult tehtud illegaalsed ostud, uuringus ei kajastu tarbija teadmata või teadmatuses tehtud illegaalsed ostud. 2011. aasta laovarudest läks 2012. aastal tarbimisse 1,1 mln liitrit, 2012. aasta toodangust jäi tarbimata (laovarudesse) 0,9 mln liitrit.

⁸ Laekumata maksusummade arvestuse aluseks on võetud illegaalse alkoholituru osakaalu vahemikhinnangu alampiir.

KOKKUVÕTE

2012. aastal ostis Eestis alkoholi legaalselt 94% alkoholi tarbijatest. Illegaalse alkoholi tarbimine vähenes 1990-ndate aastate lõpust kuni 2007. aastani, mille järel hakkas see jälle kasvama. 2011. aastal kasvutrend peatus ja 2012. aastal langes illegaalse alkoholi tarbijate osakaal 6%-ni. Illegaalse alkoholi tarbimine on otseselt seotud riigi ja selle kaudu inimeste majandusliku käekäiguga. Kui majandusel läheb paremini, suurenevad ka elanike majanduslikud võimalused ja väheneb vajadus hankida odavamalt salaalkoholi. Illegaalse alkoholi turg muutub omakorda aktiivsemaks majanduse pikaajalise languse perioodil, kui probleemiks muutuvad tööhõive küsimused ja vähenevad elanike sissetulekud. Peamiseks salaalkoholi ostmise põhjuseks on selle odavam hind, mida pidasid oluliseks valdav osa illegaalse alkoholi tarbijatest. Illegaalse alkoholi ostjate osakaal oli suurim mitte-eestlaste, meeste ja madalama haridustasemega inimeste ja suuremate linnade elanike hulgas. Piirkondlikult oli salaalkoholi ostjate osakaal kõrgeim Kirde-Eestis ja Kesk-Eestis.

Illegaalse alkoholina tarbitakse kõige enam salaviina. Salapiiritust ja puskarit tarbitakse vähem, kuid nende tarbijate osakaal 2012. aastal kasvas. Salaviina hind kasvas 2012. aastal aeglasemalt kui odavama legaalse viina hind (legaalse viina hind +9,8%, illegaalse viina hind +8,4%), puskari hind tõusis veelgi vähem (+2%) ning salapiirituse keskmine hind aastaga langes (-6%). Salaviina hind oli 2012. aastal viiendiku võrra madalam kui odavama hinnaklassi legaalsel viinal.

Kõige enam osteti illegaalset alkoholi müüja kodust (61% illegaalse alkoholi ostjatest). Kodust ostmine on aastaga märgatavalt suurenenud (2011. aastal ostis sealt 49%). Tänavalt hankis salaalkoholi 20% illegaalse alkoholi tarbijatest ja tänavamüük on aastaga kahanenud (2011. aastal ostis tänavalt 31% illegaalse alkoholi tarbijatest). Ligi kolmandik (32%) Kirde-Eesti elanikest teadis illegaalse alkoholi müügikohti või müüjaid, samuti oli teadjaid enam mitte-eestlaste (16%), meeste (16%), algharidusega (19%) ja madalama sissetulekuga (kuni 200 € kuus, 19%) elanike hulgas. Keskmiselt teadis salaalkoholi müüjaid või müügikohti 2012. aastal 13% vastanutest (2011. aastal 13%), salaalkoholi ostjaid tundis 21% (2011. aastal 23%) vastanutest.

Käesolevas töös võrreldi illegaalse alkoholi tarbimismahtusid viina siseturu suhtes (koos salaalkoholiga, ilma turistide ostudeta). EKI hinnangul jäi 2012. aastal illegaalse alkoholi turumaht viina siseturumahust vahemikku 20-24%, moodustades 1,6-2,0 miljonit liitrit. Illegaalse alkoholikaubanduse keskmine maht vähenes juba teist aastat. Varasemast väiksem oli ka illegaalse alkoholi rahaline käive, ulatudes 12,6-15,8 miljoni euroni. Illegaalse alkoholi kaubanduse tõttu jäi riigil maksutuludena saamata hinnanguliselt 13,8 miljonit eurot.